

образования, и в частности его высшего звена, находится на пути предоставления личности будущего специалиста системы подходов к решению противоречия в области «информация–знания». Таковыми могут быть: обобщение высших достижений в области фундаментальных наук и поиск путей их доведения до понимания личностью; общественно-значимая мотивировка поиска личностью будущего специалиста идентифицированного видения своего места в системе реализации полученных знаний; наработка новейших тенденций в системе информационной культуры, которые, в свою очередь, полагаются на методологию информации на уровне ее общественного бытия. Методология оптимизации в системе «информация–знания» должна развивать методы дидактического характера.

Ключевые слова: система, информация, личность, высшее образование

Mudrak V. Person in the world information: philosophical and social aspect of higher education development.

Current approaches to the development of the relationship between «personal identity – social information» in the global information space cognitive system deployed in the interaction of information and knowledge within higher education. Globalization is a process temperature connected with the exponential growth of information informative character. Matured main contradiction between the cognitive nature of information and the problem of its implementation in the content of scientific knowledge. The second contradiction is rooted in the plane of didactic bring scientific knowledge to the understanding, perception, learning, etc., individual professional future. The higher education system is not bound to just respond to this and projective modeling their capabilities in terms of adequate personal realization in modern job market. This includes the latest developments sociopolitical, philosophical and educational approaches in the context of «human-higher-education professional competence». Implementation of current trends in the information society – a society of knowledge, can be based on an understanding of the processes unfolding in the cognitive area. The system of higher education that prepares future professionals to be mobile relative velocity transformations in the global labor market. This implies projective modeling information of such training. On the other hand, intensified the requirements for methodological support

fundamentalization scientific knowledge as diverse multi socially significant information entropy saturates cognitive space. This fundamentalization to provide meaningful allocation of generalized concentration for which, in turn, collected and processed the latest information informative and meaningful nature. The problem is that information in accordance with modern trends in the development of science, engineering, technology. This correspondence, in turn, has a two-sided nature: as a process of differentiation of scientific knowledge and the process of generalization. Their interaction, in our opinion, should be verified through all levels of interpretation of social information. A person who is in the center of a complex tension between information cognitive space and natural potentialities to acquire public information cognitive nature should be focused on the higher education system identified knowledge and skills in terms of recent labor market. To do this, you must hold a permanent monitoring of the individual in terms of direction of intelligent effort. In our opinion, it is possible to make on the basis of systematic methods. In this perspective, the latest developments methodological basis in the ratio of «information – knowledge» is the actual trend. This is a recent occurrence of adequate information to the system of scientific knowledge and the assimilation of these young people. This field refers to the methodology of innovative information at cognitive processes. Optimization of individual cognition research and educational space thus connected with the educational process. The modern person has the latest features on a modern knowledge. Philosophy of education, and in particular its senior managers is on the way of the future expert system of individual approaches to conflict in «information-knowledge». These include: synthesis highest advances in the basic sciences and finding evidence to understand individual, social and meaningful motivation finding professional person identified future vision of its place in the system of acquired knowledge, developments of new trends in system information culture that rely, in turn to the methodology of information at the level of social life. Methodology for optimization in the «information – knowledge» must develop methods of didactic character. The latter are projective modeling features, which, in turn, determine the personality oriented cognitive process.

Key words: system, information, identity, higher education.

Надійшла до редколегії: 22.04.14 р.

УДК 2-18

О. С. Пасічник

Київський національний університет ім. Т. Шевченка

РЕЛІГІЙНА АНТРОПОЛОГІЯ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

Розглянуто проблеми викладання у вищих навчальних закладах такої навчальної дисципліни як «релігійна антропологія». Проаналізовано основні проблеми, що постають в процесі викладання, окреслюються напрями подальшого розвитку.

Ключові слова: релігійна антропологія, навчальна дисципліна, вищі навчальні заклади, програма курсу, проблеми, перспективи.

Як навчальна дисципліна у вищих навчальних закладах пострадянського простору релігійна антропологія є відносно молодою, тож єдиного підходу відносно бачення даного курсу не існує. Нажаль, можна констатувати і відсутність узагальнюючої наукової літератури присвяченої цій проблематиці. Завдання цієї статті – проаналізувати наявні концепції викладання релігійної антропології у вищих навчальних закладах та окреслити перспективи розвитку цієї навчальної дисципліни, що, безумовно, є вкрай важливим для релігієзнавчої освіти.

Розпочнемо огляд з підручника Є. Арініна (у співавторстві з Ю. Тюрніним) який так і називається – «Релігійна антропологія»[1]. Підручник складається

з передмови, двох розділів, додатків та списку рекомендованої літератури. Перший розділ має назву «Релігійна антропологія (проблеми, концепції, методи)». В першому підрозділі («Людина та камінь») подаються підходи до осмислення людини в деякі історичні епохи (сказати просто «історичні епохи» без уточнення «деякі» неможливо, адже основний акцент зроблено на античності з невеликим вкрапленням нечислених вчених взятих вже з Нового часу), причому спочатку розглядається підхід Дж. Фрезера та Б.Малиновського (магія – релігія – наука) [1, с. 12-13]. В цілому автор притримується запропонованої зазначеними дослідниками схеми, хоча, слід віддати йому належне, і окреслює існування альтернативної

точки зору: «численні автори, на відміну від Фрезера та Малиновського, вважають, що магія – лише давня форма (елемент, компонент) релігії, що протистоїть власне науці саме як уявлення про надприродну основу дійсного світу» [1, с. 13]. Таким чином, трохи видозмінивши назви, автор говорить про три форми традиційного масового світогляду: міфолого-магічна, теолого-культува та філософсько-наукова (гуманістична) [1, с. 14]. Слушною видається і думка про міждисциплінарний характер релігійної антропології, при цьому перераховуються напрямки знання, які так або інакше є дотичними до даної дисципліни, зокрема філологія, палеонтологія, археологія, соціологія, психологія та етнографія тощо. Другий підрозділ називається «Нарис історії формування релігійних уявлень про людину (Міфологія. Античність. Християнство. Новий час)». Відповідно до викладної в першому розділі схеми (яка, щоправда, ще раз розміщується і в цьому розділі, напевно, для більшої надійності [1, с. 21]) і ведеться розгляд уявлень про людину. Викладаються наукові погляди з цього приводу таких вчених як Дж.Фрезер, Б.Малиновський, К.Леві-Строс (під час написання підручника ще був живим класиком!) та В.Пропп. За яким принципом добирались зазначені вчені – лишається загадкою.

В наступному підрозділі піддається аналізу становлення образу людини в культурно-теїстичному світосприйнятті, тобто на прикладі теологій етнонаціональних та світових релігій [1, с. 29]. На короткий нарис щодо перших з них відводиться лише 4 сторінки, на світові релігії (до них відносяться християнство, буддизм, іслам) – 1 сторінка, причому говориться на ній майже виключно про християнство. Очевидно, навряд чи можна вважати розкритою заявлену в назві підрозділа тему.

Наступний підрозділ, який називається «Людина в дзеркалі філософського, пізнавально-теоретичного світогляду (натурфілософські та теологічні концепції)» [1, с. 35] знову ж таки починає розгляд з античності, переходить на Середньовіччя та Відродження, до гуманізму і врешті-решт – до новочасової філософії, зокрема, І. Канта, Г.Ф. Гегеля, Л. Фейєрбаха [1, с. 37–38], потім – перехід на Ч. Дарвіна, К. Маркса та Ф. Ніцше, що, на нашу думку, дещо виходить за межі назви підручника, а саме – «Релігійна антропологія». Тут, як і далі, можна вести мову скоріше про філософську антропологію, або соціальну, власне релігійного в ній мало. Так, в наступному підрозділі розглядаються епістемологічні (як їх визначає автор) концепції, зокрема, розглядаються такі вчені як Л. Вітгенштайн, З. Фрейд, Е. Гусерль, М. Хайдегер, П. Рікер, К. Ясперс [1, с.39–42]. Знову ж таки, як вже зазначалось вище, незрозуміло, яким чином ці поважні постаті відносяться саме до релігійної антропології. На цьому перший розділ підручника закінчується, і розпочинається другий, який цілком присвячений християнській антропології (фактично, за обсягом він займає близько двох третин тексту). Попри заявлену позаконфесійну позицію [1, с. 2], автор одразу ж заявляє, що «Нажаль, стереотип масового незнання основних істин та тайн християнства досить-таки стійкий, і йому не заважають сплески «моди» на сакральне. А правда полягає в наступному: нас намагались силоміць відвернути від історичного коріння руського народу, знищити соціальну пам'ять та успадкування звичаїв, традицій, норм та цінностей моральності та християнства» [1, с.43]. В даному випадку можна відмітити певну конфесійну заангажованість автора. Сам розділ поділяється на дві частини – парадигми та психологічні аспекти. Спробуємо

їх послідовно проаналізувати. Отже, в першому підрозділі першої частини, який називається «Християнський континуум смислів», ми одразу ж зустрічаємо безапеляційне твердження: «Християнство – єдине віровчення на Землі, в якому не людина «піднімається» до Бога, а Бог, за милістю і благістю своєю «сходить» до людини» [1, с. 43]. Тут на противагу можна пригадати різноманітні міфи, від давньогрецьких до австралійських, в яких божества так або інакше сходили до людей, тому дана теза є некоректною. Інша теза цього підрозділу – «...засновник християнства постає істотою вищою, ніж засновники інших релігій» [1, с. 44]. Зрозуміло, що хоче тут показати автор, але спосіб, у який це робиться, є далеким від позаконфесійності. В другому підрозділі розглядається біблійний креаціонізм, проблема творення людини, досить детально і на високому теоретичному рівні аналізуються перші дві глави книги «Буття» в руслі антропологічної тематики [1, с. 44–48]. В наступному, вже третьому підрозділі першої частини другого розділу, розглядається онтологічний теoантропоморфізм. В наступних двох підрозділах розглядаються проблеми христології [1, с. 51–60] та новозавітної теoфанії і християнського персоналізму [1, с. 60–64]. До недоликів цієї частини слід віднести відсутність розрізнення підходів до проблеми людини в залежності від напрямку християнства (католицизм, православ'я, протестантизм). Друга частина розділу присвячена психологічним аспектам християнської віри. Тут піднімаються питання ціннісно-емоційного підґрунтя християнства [1, с. 64–72], богоприсутності в сотвореному та проблема ідеалу людини [1, с. 72–82], також – вчення про богопізнання [1, с. 82–105]. Власне кажучи, недоліки які були притаманні всьому розділу, присвяченому християнській антропології, є присутніми і в цій його частині. Насамперед це стосується конфесійного, некритичного бачення проблеми.

Стосовно ж усього підручника, то слід відзначити його неповність та непропорційність. Більша частина тексту присвячена християнській антропології, не розглянуті вчення про людину навіть в світових релігіях, таких як буддизм та іслам, не кажучи вже про ранньо-національні, національні та племінні.

Наступна навчально-методична розробка – «Релігійна антропологія», учбова програма, складена Л.Кірсановою відповідно з вимогами державного стандарту Росії і призначена для студентів спеціальності «релігієзнавство» [2]. Очевидно, курс передбачає 64 години (16 лекцій і 16 практичних занять), на яких розглядаються наступні теми. Природньо, що перша запропонована лекційна тема - про предмет релігійної антропології, її особливості та завдання. Проте наступні теми, на нашу думку, не зовсім є доречними в курсі, присвяченому релігійним вченням про людину. Так, у другій темі розглядається світ потреб людини, що природніше було б віднести до сфери психології. Третя тема так і називається – «Психологія потреб», четверта та п'ята – відповідно «соціологія потреб» та «філософія потреб». Загальнофілософськими видаються і наступні дві теми - «метафізичне почуття» та «проблема матерії та духа». Дещо ближчою до релігійно-антропологічної тематики видається восьма тема, «проблема душі та духа». В дев'ятій темі розглядаються проблеми релігійної антропології та метафізики, на прикладі Августина, Фоми Аквінського та неотомістів, тобто, виключно в руслі християнської традиції. В цьому ж руслі і десята тема, яка звучить як «проблема Боголюдства», розглядаються тут такі постаті як В.

Соловйов та К. Ясперс. Одинадцята тема присвячується взаємодії таких понять як релігійна антропологія та агностицизм (Епікур, Д. Юм, К. Маркс, Ж.П. Сартр). Дванадцята тема є скоріше релігійно-філософською, в ній піднімається питання про теоретичні підґрунтя існування Бога. В тринадцятій темі розглядається проблема поглядів на релігійну антропологію в німецькій класичній філософії (щоправда, починаючи з І. Канта автор виходить за межі німецької класики, доходючи аж до З. Фрейда). В чотирнадцятій темі розглядаються погляди таких мислителів як А. Бергсон та М. Шеллер відносно містичної інтуїції та проблеми Абсолюта як природнього феномену формування духовної природи людини. За яким критерієм здійснюється добір постатей, чії ідеї піддаються аналізу – лишається загадкою. У темі 15 розглядаються антропологічні аспекти релігійної етики, і нарешті в останній, шістнадцятій темі досліджуються сутність та критика екзистенційно-антропологічних аргументів буття Бога. Темі семінарських занять в цілому слідує лекційній тематиці. Очевидно, що даний курс більше тяжіє до філософської проблематики, ніж до такої, що може називатись власне релігійно-антропологічною. Поза увагою лишаються релігійно-антропологічні проблеми, наприклад, уявлення про людину в межах нехристиянських релігій.

Наступна навчальна програма – це курс «Релігійна антропологія» для студентів спеціальності «філософія релігії», розроблений на філософському факультеті Санкт-Петербурзького державного університету, доктором філософських наук, проф. Б.Марковим у 2009 році [3]. Одразу ж, на самому початку зазначається мета вивчення дисципліни: «вивчення історії теології з точки зору філософії телекомунікації» [3, с. 2], що видається дещо некоректним, виходячи з назви курсу. Щоправда, тут же говориться, що «завданням курсу є ознайомлення студентів з головними напрямками та історією розвитку релігійних антропологічних учень. Основна увага приділяється проблемам християнської антропології» [3, с. 2]. Передбачається по 34 години лекційних та семінарських занять упродовж одного семестра. Розглянемо теми, які запропоновані в даному курсі. Відкривається курс темою «філософія та теологія». Тут визначається місце релігійної антропології серед інших релігієзнавчих та суміжних дисциплін, розглядаються типи антропологічних вчень різних релігій і велика частина присвячена психологічним аспектам релігійної практики. Сама назва теми видається не зовсім коректною, адже проблематика, що в ній розглядається, значно ширша ніж «філософія та теологія». В другій темі розглядається проблема людини в межах первісних форм релігії (таких як фетишизм, тотемізм та інші). Третя тема, яка називається «Боги античного полісу», присвячена давнім Греції та Риму (причому останньому в хронологічних межах аж до актів імператора Константина, тобто, до християнських часів). У четвертій темі розглядаються основні поняття та опозиції релігійної антропології, тобто вона є методологічною. Очевидно, питання методології доречніше було б розглядати на початку курсу, а не в середині. В п'ятій темі вже починається (і надовго) розгляд християнства, називається вона «Держава та церква». Шоста тема – «Посланці Бога», ґрунтується в основному на біблійній історії Ісуса Христа. В сьомій темі – «Священне та мирське в просторі середньовічної культури» – розглядається християнство в європейському середньовіччі (в самій назві закладена аллюзія на відому роботу М.Еліаде). Від християнства трохи відходить

восьма тема, яка називається «Людина та Бог в культурі Давньої Русі», адже тут зачіпається і період язичництва. Девята тема більше стосується соціальної ніж суто релігійної антропології, називається вона «Храм та ринок». Десята тема – «Християнство та революція», також в чомусь дотична до соціальних наук. Одинадцята тема називається «Біблія та книжкова культура» (звучить підкреслено-тавтологічно), дванадцята – «Релігія в добу мас-медіа» (також скоріше соціологічна і зовсім не антропологічна тематика).

Як бачимо, в даній методичній програмі наявні ті ж самі недоліки, які були притаманні науковим програмам, розглянутим раніше, а саме – концентрація на християнській антропології та наявність тем з інших сфер гуманітарного знання (соціологія). Серед позитивних рис слід відмітити все ж таки наявність викладу поглядів про людину в нехристиянських релігіях, а саме в первісних формах релігії та давньогрецькому язичництві.

Наступна програма курсу – з Московського державного університету, називається «Філософська та релігійна антропологія», виконана на кафедрі філософії релігії та релігієзнавства, автор – доктор філософських наук, професор К. Ніконов [5]. Курс складається з 15 тем, які нерівномірно розподіляються по трьох розділах. Перший розділ називається «Предмет та методологія філософського дослідження релігійних уявлень про людину», та включає в себе дві теми: «Методологічні проблеми дослідження релігійної антропології» та «Типи релігійно-антропологічних учень». Як бачимо, перший розділ – суто методологічного характеру, і це безперечний позитив. Другий має назву «Еволюція релігійної антропології: історія релігійних уявлень, теологічних та філософських учень про людину» та містить дев'ять тем. Автор плавно переходить від уявлень про людину в етнічних релігіях (тема 3) до буддійської антропології (тема 4), потім – біблійна іудейська антропологія (тема 5), далі – новозавітні християнська (тема 6). Прикро, що проблема людини в межах первісних форм релігії не розглядається, розгляд починається одразу з етнічних релігій. Що приємно, нарешті (серед розглянутих посібників) християнська антропологія розділяється та подається відповідно до напрямків християнства, на православну (тема 7), католицьку (тема 8) та протестантську (тема 9). Розглянувши християнство, автор переходить до коранічної антропології (тема 10) та завершує історичну частину курсу темою «Вчення про людину в сучасних синкретичних релігійних рухах». Третій розділ – «Антропологічні проблеми в сучасному діалозі філософії та теології», присвячений винесеному в назву проблемам. Тут розглядаються чотири теми: «Теологія та філософія про сутність та існування людини», «Проблема антропогенеза в богослів'ї та філософії», «Проблема онтогенезу людини та становлення особистості в теологічному та філософському розумінні» та «Теологічна танатологія. Філософія про смерть та безсмертя людини». Також наявні контрольні питання та список рекомендованої літератури. Серед позитивних моментів даного методичного посібника слід відмітити наступні особливості. По-перше, історичний огляд антропологічних вчень охоплює не лише християнство але й значну кількість нехристиянських релігій. По-друге – розгляд окремо православної, католицької та протестантської антропологій. Проте слід відмітити і певні недоліки, які, втім, не мають вирішального значення. По-перше, доцільніше було б відокремити релігійну антропологію від філософської, щоб було два самостійних курси. По-друге,

можна було б розширити третю тему (Людина в етнічних релігіях) на декілька, виокремивши вчення про людину в релігіях Індії, Китаю та Японії.

Наступна навчальна програма, присвячена релігійній антропології теж з Санкт-Петербургу. Це розроблена М. Уваровим в центрі сучасної філософії та культури імені В.А. Штоффа (СОФІК) програма «Основи релігійної антропології» [7]. Як і в більшості вже розглянутих програмах, акцент робиться перш за все на християнській антропології. Всього пропонується до опрацювання шість тем. В першій темі, яка називається «Основні проблеми сучасної релігійної антропології» піднімаються такі проблеми як типи релігійних антропологічних вчень, рефлексія та внутрішній духовний досвід, віра та розум, раціональне та ірраціональне, наука та релігія і т.д. Друга тема - «Проблема антропологічних основ світових релігій» - присвячена відображенням у назві питанням. Щоправда незрозуміло, чому в цьому розділі розглядається іудаїзм, який, як відомо, світовою релігією не є. Можливо було б доречніше розглядати саме авраамічні релігії, розглянувши буддизм окремо. Третя тема «Людське та Божественне в релігійно-антропологічній перспективі» вже сформульована в дусі теїстичних релігій, і присвячена християнській тематиці. Четверта тема «Проблема універсальності моральних принципів» також витримана в християнському дусі, в ній, серед іншого, розглядаються ідеї І. Канта та С. Кьєркегора. В наступній, п'ятій темі розглядаються конфесійні особливості розуміння людини в християнській антропології. Прикро, що розподілу на православну, католицьку та протестантську тут немає. І нарешті остання, шоста тема називається «Релігія та посткласичні типи раціональності», в ній піднімаються проблеми дотичні до психології, філософії релігії, естетики і власне релігійно-антропологічної проблематики фактично немає.

В цілому дана програма видається неповною, в основному вона присвячена християнству, належної уваги іншим релігіям в ній не приділено. Більше того, розглядаються теми, які до релігійної антропології якщо і мають відношення, то лише дотичне.

Наступний курс, пов'язаний з релігійною антропологією - «релігійна антропологія та есхатологія», призначений для студентів спеціальності «релігієзнавство» філософсько-теологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича [6]. Автор - кандидат філософських наук Марчишак А.Р. Як зазначається в пояснювальній записці до програми, «у нашому курсі ми розглядаємо позиції філософів, богословів, релігійних і світських суспільних діячів з питань походження і ества людини, її життя, смерті і безсмертя, призначення людини в світі, сенс любові і милосердя. Ми звертаємося до сучасних трактувань проблем політики, національної ідеї, екологічної ситуації, технократичного устрою світу, майбутнього людства в світлі релігійного світогляду» [4, с. 4]. Як бачимо, завдання дещо виходять за межі класичного визначення релігійної антропології. Всього програмою передбачається 34 години лекційних і 17 годин семінарських занять, розподілених на два змістовних модулі. Перший модуль - «Гене́за антропологічних уявлень у релігійних традиціях світу. Особливості конфесійної антропології». Тема першого лекційного заняття - «Історія антропологічних знань. Принципи та актуальність проблеми», має загально-методологічний характер. Після цього на першому семінарі розглядається тема «Міфи про природу та походження людини», тут же

на самостійне опрацювання студентам пропонується тема «Специфіка уявлень про людину в буддизмі». Винесення такої складної теми на самостійну роботу видається дещо недоречним. На другій лекції розглядається тема «Християнське вчення про людину в історичному та сучасному контексті», на семінарі ж пропонується дослідити філософську та теологічну антропологію, самостійна робота - проблема первородного гріха в світлі вчення про природу та особистість. На цьому перший змістовний модуль закінчується, і починається другий, назва якого звучить як «Специфіка релігійної есхатології». На першій лекції розглядаються напрямки сучасної християнської антропології (католицька, православна та протестантська). Після цього - семінар «Модернізм і фундаменталізм у католицькому та протестантському вченні про людину». На самостійний розгляд - «Богословська танатологія». Друга лекція - «Релігійні і нерелігійні есхатологічні системи», наступний семінар - «Есхатологічні релігійні течії», есхатологічні системи але ХХ століття винесені на самостійну роботу студентів. В третій лекції другого модуля розглядається есхатологічна система іудаїзму, на семінарі - християнська есхатологічна традиція, для самостійної роботи пропонується осмислення есхатологічної проблематики у ранньому протестантизмі. Четверта лекція присвячена мусульманській есхатології, тема семінару звучить як «Події та дійові особи есхатології» а на самостійну роботу виносяться сучасні есхатологічні течії. Очевидно, курс не позбавлений певних недоліків. По-перше, недостатньо охоплені релігійні вчення про людину, основна увага приділяється християнству. По-друге, поспішним, хоча і оригінальним видається поєднання антропології з есхатологією, бо кожна з цих наук має свою специфіку.

В якості підсумку, зазначимо наступне. Згідно з академічним визначенням релігійна антропологія - це «уявлення про людину в її відношенні до богів, божества, Бога, священного в етнічних та світових релігіях; також - розділ або дисципліна богослів'я та релігійної філософії, вчення про сутність походження та призначення людини» [7, с. 241]. Очевидно, більшість розглянутих курсів релігійної антропології не відповідають такому визначенню. В основному увага приділяється християнській антропології, часто навіть без розрізнення її за напрямками християнства. По-друге, є тенденція ігнорування антропологій нехристиянських релігій, в кращому випадку їх розглядають побіжно. По-третє, слід констатувати відсутність на пострадянському просторі якісного та повного підручника присвяченого саме релігійній антропології, потреба в якому є, на даний період часу, великою. В ідеальному варіанті такий підручник повинен містити методологічний розділ та розділи присвячені розгляду вчення про людину в різних релігійних традиціях.

В цілому ж перспективи релігійної антропології як навчальної дисципліни у вищій школі можна вважати позитивними.

Бібліографічні посилання

1. Аринин Е.И. Религиозная антропология : учеб. пособие для студентов специальности «Религиоведение» [Текст] : в 2 ч. / Е. И. Аринин, Ю. Я. Тюрин ; Владим. гос. ун-т. – Владимир : Ред.-издат. Комплекс ВлГУ, 2005. – Ч. 1. – 124 с.
2. Кирсанова Л.И. Религиозная антропология [Электронный ресурс] / Л.И. Кирсанова. – Режим доступа : http://abc.vvvsu.ru/Books/reliantropol_upr/page0001.asp. – Загл. с экрана
3. Марков Б.М. Программа учебной дисциплины

«Религиозная антропология» [Электронный ресурс] / Б.М. Марков. – Режим доступа : <http://do2.gendocs.ru/docs/index-413034.html>. – Загл. с экрана

4. Марчишак А.Р. Робоча програма з курсу «релігійна антропология та есхатология» для студентів спеціальності «релігієзнавство» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича [Електронний ресурс] / А.Р. Марчишак. – Режим доступа : <http://zavantag.com/docs/178/index-9882-32.html>. – Заголовок з екрану

5. Никонов К.И. Философская и религиозная антропология. План занятий для студентов IV и V курсов отделения религиоведение. МГУ, философский факультет, кафедра философии религии и религиоведения [Текст] / К.И. Никонов. – М., 2011. – 15 с.

6. Религиоведение: Учебное пособие и Учебный словарь-минимум по религиоведению [Текст] / под ред. И. Яблокова. – М. : Гардарики, 2000. – 536 с.

7. Уваров М.С. Основы религиозной антропологии [Электронный ресурс] / М.С. Уваров. – Режим доступа : http://www.sofik-rgi.narod.ru/kafedra/relig_antropolg.htm – Загл. с экрана

Пасечник А. С. Религиозная антропология как учебная дисциплина на постсоветском пространстве.

Рассматриваются проблемы преподавания в высших учебных заведениях такой учебной дисциплины как «религиозная антропология». Анализируются основные проблемы, которые возникают в процессе преподавания, намечаются направления дальнейшего развития.

Ключевые слова: религиозная антропология, учебная дисциплина, высшие учебные заведения, программа курса, проблемы, перспективы.

Pasichnik A. Religious anthropology as an academic discipline in the post-Soviet space.

This article discusses the problems of teaching in higher education institutions such discipline as «religious anthropology.» Analyzes the main problems that arise in the course of teaching, outlines directions for further development.

Key words: religious anthropology, academic discipline, higher education institutions, the course program, problems and prospects.

Надійшла до редколегії: 13.04.14 р.

УДК 2-67+322+2-84

А. С. Пашковский

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

ФОРМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ АНТИКУЛЬТОВОГО ДВИЖЕНИЯ

Рассмотрено антикультовое движение. Проанализировано определения понятия «антикультовое движение» с позиций зарубежных и отечественных исследователей. Показаны формы проявления антикультового движения – депрограммирование и попытки влияния на государственные органы в ограничении деятельности новых религиозных движений.

Ключевые слова: антикультовое движение, депрограммирование, культ, новое религиозное движение, секта.

Современное общество отметилось значительными общественно-политическими и духовными преобразованиями, что привело к изменению конфессиональной ситуации, оказало существенное влияние на характер государственной политики в отношении религиозных организаций. Демократизация общества, утверждение идеологического и политического плюрализма, переоценка основных ценностей привели к появлению новых религиозных движений (далее – НРД) или культов, которые отличаются своим вероучением и культовой практикой от традиционных религий.

Одновременно проявился другой феномен, который выразился в организационном оформлении антикультового движения (далее – АКД), как активное противодействие НРД. АКД – это международное движение, создавшее сеть организаций, задачей которых, является контроль над деятельностью НРД. В современных условиях АКД является многогранным и имеет отрицательное отношение к некоторым НРД (например, «Алеф», «Великое Белое Братство Юсмалос», церковь «Посольство Благословенного Царства Божьего для Всех Народов», «Храм Народов», «Международная Церковь Сайентологии»). Это противостояние базируется на убеждении, что культы являются разрушителями социальных институтов и несут опасность для человека.

Антикультовое движение призывает к соблюдению устоявшихся духовных ценностей и патриотизма, чтобы оправдать свое отношение к культам, прозелитизм которых пыгается реформировать традиционные ценности на свой лад. Представители антикультовых организаций стремятся добиться поддержки со стороны государственных органов по ограничению деятельности НРД. В это противостояние также могут быть вовлечены

общественные институты и представители властных структур, занимающиеся вопросами взаимодействия религиозных и государственных органов. Но следует учитывать, что усилия антикультового движения по ограничению прав и свобод вероисповедания посредством правовой дискриминации НРД, могут иметь негативные последствия как для традиционных конфессий так и государства.

Потребность исследования данной проблемы связана с тем, что в странах Запада идут дискуссии о характере, функциях и социальных позициях антикультового движения, его влияния на общество, государственную политику относительно свободы совести и вероисповедания.

Целью данной статьи является определение и характеристика антикультового движения и форм его проявления в сфере общественных и государственно-конфессиональных отношениях.

Исследование феномена антикультового движения и проблем, возникающих в связи с его функционированием, проводили религиоведы, социологи, психологи и правоведы. Они рассматривали различные аспекты этой проблематики: типологии антикультового движения, противоправные деяния их представителей, проявления религиозной нетерпимости со стороны АКД, государственную политику в отношении антикультовых организаций.

Среди зарубежных исследователей, можно выделить Бенжамин Заблоцки, Гордона Мэлтона, Эйлин Баркер, Энсона Шюпа, Дэвида Бромли, Массимо Интровинье. В своих исследованиях, они раскрыли социальные причины возникновения АКД, определили специфику его деятельности и методы исключения личности из НРД. Джон Гордон Кларк, Дэвид Лейн, Маргарет